



Stanisław Dubisz  <https://orcid.org/0000-0002-4784-5399>

Emerytowany profesor zwyczajny, Uniwersytet Warszawski, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00–927 Warszawa,
e-mail: s.dubisz@uw.edu.pl

Z HISTORII DIALEKTOLOGII. NIEZNANA KARTKA Z DZIEJÓW BADAŃ GWARY SEJNEŃSKIEJ

FROM THE HISTORY OF DIALECTOLOGY. AN UNKNOWN PAGE
OF THE SEJNY DIALECT'S PAST

Słowa kluczowe: dialektologia, historia badań, *Nowy wybór polskich tekstów gwarowych*, gwary suwalskie, gwary sejneńskie

Keywords: dialectology, history of research, *New selection of Polish dialect texts*, Suwałki dialect, Sejny dialect

Streszczenie

Niemazurzące gwary sejneńskie stanowią wschodnią część gwar suwalskich. Ukształtowały się w okresie od XV do XVIII w. w wyniku osadnictwa pierwotnie białoruskiego, a wtórnie mazurskiego, prowadzonego na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pierwszego ich opisu dokonał Kazimierz Nitsch w 1909 r. Analiza tekstów zebranych w latach siedemdziesiątych XX w. do *Nowego wyboru polskich tekstów gwarowych* wykazuje znaczne ich nasycenie ogólnogwarowymi cechami polskimi i północnokresowymi, a nieznaczne cechami mazowieckimi przy wyraźnym ograniczeniu wyznaczników gwary w wypowiedziach przedstawicieli pokolenia średniego i najmłodszego. Potwierdza to tezę o dynamicznych procesach zanikania gwar ludowych w drugiej połowie XX w.

Abstract

Non-mazuring Sejny dialects are the Easter group of Suwałki dialects. They emerged between the 15th and 18th century as result of colonization – firstly Byelorussian, secondly Mazurian – which took place in the Grand Duchy of Lithuania. The first to describe them was Kazimierz Nitsch in 1909. The analysis of texts gathered in the 1970s for the *New selection of Polish dialects texts* shows considerable saturation with general Polish dialect and northern borderland dialect elements, and slight saturation with Mazowian elements, with pronounced of dialect determinants in the statements of the youngest and middle generations. This confirms the argument dynamic dialect decay processes in the second half of the 20th century.

Różnorodność i mieszany charakter zjawisk językowych i kulturowo-obyczajowych przekłada się na sposób interpretacji i postrzegania świata [...]

[Pelcowa, 2023]

Jak podaje Tadeusz Zdancewicz [1966, s. 8], pierwszego opisu gwary sejneńskiej i jej zasięgu terytorialnego dokonał Kazimierz Nitsch w 1909 r. Należy ona do gwar suwalskich (podlasko-suwalskich), a te z kolei do szeroko rozumianego mazowieckiego zespołu dialektalnego. Gwara sejneńska, określana także jako niemazurząca gwara suwalska (wschodniosuwalska), obejmuje niewielki teren wokół Sejnu przy granicy państwa polskiego, a jej granica z mazurzącymi gwarami suwalskimi (zachodnio- i środkowosuwalskimi) biegnie z północy, z rejonu Puńska, poprzez Krasnopol w kierunku Puszczy Augustowskiej i rejonu Lipska [Karaś, 2025]. Historia gwary sejneńskiej sięga XV w., kiedy to Wielkie Księstwo Litewskie przejęło od Krzyżaków pustkowie po wytrzebionych wcześniej (w XIII w.) Jaćwingach, zasiedlając je stopniowo przez ludność białoruską, a następnie – w XVI–XVIII w. – przez ludność etnicznie polską pochodzącą z Mazur.

Jeśli chodzi o opisy gwary sejneńskiej, to oprócz opracowań Kazimierza Nitscha [1954; 1957] znajdujemy krótkie wzmianki na ten temat w akademickich podręcznikach do dialektologii [Urbańczyk, 1953; Bartnicka-Dąbkowska, 1965], hasła w wydawnictwach encyklopedycznych [Dubisz, Karaś, Kolis, 1995; Urbańczyk, Kucała, 1999], a studia w publikacjach Tadeusza Zdancewicza [1957; 1960; 1963; 1964; 1966]. Szereg informacji o gwarach suwalskich zawierają także opracowania Barbary Falińskiej [np. 1955], Jana Petra [1955], Ireny Sawickiej [2001], Jana Bacewicza [2002] i Józefa Marcinkiewicza [2003]. Swego rodzaju podsumowaniem tych opisów jest przytoczone już opracowanie Haliny Karaś w kompendium internetowym *Dialekty i gwary polskie* [Karaś, 2025].

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w. powstała inicjatywa opracowania *Nowego wyboru polskich tekstów gwarowych*, której animatorami byli prof. prof. Mieczysław Szymczak i Bogusław Dunaj. Warszawskiemu polonistycznemu ośrodkowi uniwersyteckiemu przypadły teksty gwarowe z Polski północnej, a jego krakowskiemu odpowiednikowi teksty gwarowe z Polski południowej [zob. Dubisz, 2024]. Teksty te były nagrywane zarówno bezpośrednio przez członków obu zespołów dialektologicznych, jak i przez osoby z różnych ośrodków akademickich z tych obszarów dialektalnych, które podjęły współpracę. Piszącemu te słowa przypadła w udziale koordynacja prac dotyczących zespołu gwar ostródzko-warمیńsko-mazurskich i suwalskich, ponieważ miałem w swoim dorobku publikacje do nich się odnoszące [por. np. Dubisz, 1977].

Badaczem, który kierował eksploracją terenową, nagraniem i wstępnym zapisem tekstów, był dr Alojzy Adam Zdaniukiewicz z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, a bezpośrednich nagrań dokonywał zarówno on, jak i jego współpracownicy. Do mnie – jako do koordynatora – należało powtórne odsłuchanie nagranych tekstów, weryfikacja ich zapisu i opracowanie według przyjętej instrukcji. W liście do prof. M. Szymczaka z 19 lutego 1977 r. dr A.A. Zdaniukiewicz pisał, co następuje:

Uprzejmie zawiadamiam Pana Profesora, że prace nad przygotowaniem materiałów gwarowych z Warmii, Mazur i Suwalszczyzny do „Nowego wyboru polskich tekstów gwarowych” zostały już pomyślnie zakończone. W tych pracach badawczych – oprócz mnie – uczestniczyła również p. mgr Teresa Wilkaniec – asystentka w Zakładzie Filologii Polskiej WSP w Olsztynie [...]. Koszty przeprowadzonych badań zostały całkowicie pokryte przez Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Olsztynie. Stosunek władz Uczelni do tego przedsięwzięcia był bardzo życzliwy. [...]

Materiały zebrane przez badaczy olsztyńskich dotyczyły następujących miejscowości (punktów eksploracyjnych):

1. Kątno – woj. olsztyńskie, gw. ostródzka;
2. Dywity – woj. olsztyńskie, gw. warmińska;
3. Dąbrówka Piska – woj. suwalskie, gm. Orzysz, gw. mazurska;
4. Olszewo – woj. suwalskie, gm. Olecko, gw. mazurska;
5. Radziuszki k. Sejn – woj. suwalskie, gm. Sejny, gw. suwalska niemazurząca;
6. Pomiany k. Rajgrodu – woj. suwalskie, gm. Bargłów, gw. suwalska mazurząca;
7. Flesze Rożyńskie – woj. łomżyńskie, gm. Grajewo, gw. mazowiecka;
8. Słomianka k. Korycina – woj. białostockie, gw. podlaska.

Ostatecznie do wydania *Nowego wyboru polskich tekstów gwarowych* nie doszło, ponieważ kartotekę nagrań, zgromadzoną w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, zarekwirowali i/lub zniszczyli pracownicy Służby Bezpieczeństwa po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r. i czasowym zamknięciu tej uczelni. Ocalały jedynie nieliczne materiały (ale nie nagrania), które były już po opracowaniu końcowym i które znajdowały się nie w Instytucie Języka Polskiego, lecz u osób je weryfikujących. W moim wypadku były to zweryfikowane i opracowane już teksty z Radziuszek, Pomian, Fleszy Rożyńskich i Słomianki. Próbkę tekstów gwarowych ze Słomianki przedstawiłem w artykule o funkcjonowaniu w dialektologii kategorii pokolenia [zob. Dubisz, 2015], w tym miejscu prezentuję próbkę tekstów gwarowych z Radziuszek jako przykład niemazurzącej gwary sejneńskiej, zarejestrowanej w połowie lat siedemdziesiątych XX w.

Gwara wsi Radziszki znalazła omówienie pod względem jej osobliwości akcentowych w artykule Tadeusza Zdancewicza [1957], co w sposób szczególny motywuje opis jej stanu po dwudziestu latach. Charakterystyka socjolingwistyczna samej wsi jest w tekście T. Zdancewicza następująca:

Radziszki należą do terenu nie mazurzącego, są oddalone o 1,5 km od miasteczka Sejny, położone po obu stronach szosy Suwałki – Sejny. Nie jest to wieś zwarta, lecz skomasowana gdzieś w latach siedemdziesiątych XIX w., liczy około 150 mieszkańców (31 domów rozrzuconych na obszarze mniej więcej 3 km²). Najbliższe wsie mazurzące są w odległości 5–8 km na południo-zachód, litewskie 5–6 km na północ, od terenów białoruskich jesteśmy odcięci terytorium z ludnością litewską i lasami od strony Grodna. Ludność wsi jest rolnicza, z poczucia narodowego polska, do r. 1941 jedna rodzina litewska (w 1941 rodzina ta wyjechała na Litwę). Obecnie żyje we wsi jedna Litwinka i jeden Polak z terenów mazurzących. Zawieranie małżeństw z ludnością litewską i polską z terenów mazurzących było dość częste [Zdancewicz, 1957, s. 247].

Charakterystyka wsi przedstawiona przez eksploratorów w 1977 r. jest znacznie skromniejsza i nie wprowadza nowych elementów informacyjnych:

Wieś Radziszki, gm. Sejny, woj. suwalskie. Jest to niewielka, bo licząca zaledwie około trzydziestu zagród, wieś, z zasiedziałą ludnością rolniczą. Położona jest w odległości około 2 km od Sejny i rozrzucona na znacznym obszarze wzdłuż szosy: Suwałki – Sejny. Materiał gwarowy zebrał i opracował Alojzy Adam Zdaniukiewicz z Olsztyna. W zbieraniu materiału uczestniczyła również p. mgr Daniela Bednarczyk [Zdaniukiewicz, mpis].

Teksty z Radziszek przedstawiam w układzie trójpokoleniowym (zgodnie z konwencją przyjętą w projektowanym *Nowym wyborze polskich tekstów gwarowych*), ale w pisowni uproszczonej (w *Nowym wyborze...* obowiązywała pełna polska pisownia fonetyczna). Transakcentacje są zaznaczone za pomocą /, é, õ oznaczają spółgłoski ścieśnione (o podwyższonej artykulacji), o^u – oznacza samogłoskę o wymowie zbliżonej do u, e^y – samogłoskę o wymowie zbliżonej do y, eⁱ – samogłoskę o wymowie zbliżonej do i, u^o – samogłoskę o artykulacji rozszerzonej do o, e^a – samogłoskę o artykulacji rozszerzonej do a, e^{l/b} – oznaczenie literowe we frakcji górnej oznacza zredukowaną artykulację samogłoski lub spółgłoski, q^o – szeroką artykulację nosówki tylnej, zbliżoną do q, t – oznacza spółgłoskę przedniojęzykowo-zębową, l – spółgłoskę wargową, t, d, n – spółgłoski przedniojęzykowo-dziąsłowe, l – oznaczenie we frakcji górnej sygnalizuje labializowaną wymowę samogłoski, __ – wymowę zestrojową,

[...] – nieczytelny fragment tekstu. Interpunkcję stosuję zgodnie z konwencją standardową.

Teksty nagrali: Alojzy Adam Zdaniukiewicz, Daniela Bednarczyk. Opracowanie: Alojzy Adam Zdaniukiewicz, Stanisław Dubisz – weryfikacja nagrań i transkrypcji.

Pokolenie najstarsze

Opowiadał F.O., lat 81:

Przygoda ordynansa (wspomnienie z okresu służby w 5. pułku Legionów)

Nu była taka zdażeńja, że tèn jakö szfag'er, a tēj majorovej brat, v'enc on pszyjeż-dzał na szkoła rolnicza, no ji co pov'ada, żeby jego zafsze ja 'otprowadzał na stac'ja ji on tam drugi ras, jak to vo"jsko"vemu, to na pap'irosoy tam dawał. My, my fstaval'ji o" go"dz'ine dz'iv'ontej zafsze, a jusz oñi [...] zafsze mñe rañej tak bu[...], żeby psze"du"smo, żeby na stac'ja zdż [...] Nu ji mojim zadañem polega – cherbaty zropc^e tam Frañciszu mñe ji zbu"o"e. No i ja fstałem, tak'i trafunek był, że [...] fstałem jusz troszka fczes'nej, a jusz tak człow'ek pszyvykñe [...] p'oże, to jusz było fczes'nej 'o godzina. No ji mojim zadañem było požondek zrob'ić, czystos'c' i tak dal'ej [...]. Nö ji to było tak'i gas tam tak'i, teras na prondz'e, v'enc – zapalka tszeba zapal'ic' ji [...] ji, ji v'ody ja nal'jałem, ji zapalka vzełem, ji to, ta zapalka – bö mojim zadañem było spszontac' – ji m'jednica stojała, duża. Nu i ja ñe v'jédziałem, a fte"j m'jednicy była bq"zyna. Pañi, ta starsza [...], kup'ila ji ona była ta bq"zyna, traszke^a troncila jagby tam nafto, co to ona mñe zapomñala kazac' vylac' jej. No ji ja s teg'ö, jak te jusz vzełem i žuc'ilem ta zapalka, ñe'chconcy i ñe'v'e"dz'afszy. Ji zapal'ila s'e^a ta bq"zyna f tym, i ja, m'e"dnica duża, al'je naprawd'y, że dała płom'ja p'o"t samyj suf'it.

Ja ftenczas jusz s teg'o" strachu ji fszystk'eg'o" to vlec'a"ł do po"koju ji kszyknoł tego: pal'im s'e^a, pal'im s'e^a. No ji tèn brat, co na szkoła pszychodz'uł, on v'edz'ał czym zagas'ic', bo ja ñe v'édziałem czym, a 'on tak'i dyvan ładny s teg'o", s podłog'i, k'edy chfy-c'it, no ji tak zakrył, tak ftenczas jusz [...] ugas'ieł. Al'je puz'nej mus'el'im ta – naprawd'y – ja troszke^a zacho"rował, go"ronczk'i troche^a dostał, bo psze" [...] straszñe pszel'onk^{__}śe^a – a puz'nej ta kuchñja, to mus'el'im asz po"b'el'ic', bo dymu straszñe, o"bdym'jona p'ozostała. I tak'i trafunek [...], v'enc tak.

Pokolenie średnie

Opowiadała S.G., lat 56:

Wiejskie uroczystości

[Czy były jakieś święta, uroczystości ludowe, dożynki obchodzono może?]

*N'e, tych dożynek ně było. [...] No, ja v'em, tam k'edyś šf'enta jag była, to tak o zvy-
czajně, tyko šf'ento ji jusz. A teras? Nu i teras tak samo, teras to inaczej? Teras tak samo.
Tyko drug'i ras to tak'e o dożyńk'i vyprav'ajo, to cos' innego. Jakaś v'eŋksza urozmaji-
ceŋa. Al'e co tak o davńej a davńej, jak ja, dożyńk'i bywało, a te dożyńk'i, a! Czeaka'j paŋi,
to tröszezczka ot __opchodz'l'i jich. Tyko skoncz'o żyta kos'ic', to jusz pl'on nazyv/a __s'e.
Tak'i do"movy pl'on. No to jusz stenczas troszezczka tam r/ob'l'i, žyc'a jakas' l'jepsza. Ji
jinna, ji drug'i ras to para sq"śaduf zb'jera še, ji puźńej ten pl'jon ŋoso, to šp'evajo, ji
vodo l'jejo same s'eb'je, tak'e 'o tyko baŋjal'uki [...].*

[Czy odbywało się powitanie wiosny, topienie Marzanny?]

N'e v'em, tego to ně, u nas ně trafało še.

[A po Wielkanocy, czy chłopcy chodzili z gaikiem albo z kurkiem, bo to się róż-
nie nazywało?]

*Nö, nö to ja v'idze^a o tera^s bez tel'ev'izor, ktury [...] pokazuje te davńejsze [...],
a k'edyś ně, tak ně było. Ja v'em, ja f tak'ej fši była, tam jak'išci spököjnovaty oŋi byl'i,
ten narut. Tam oŋi ŋic, żadnych tradycjach ně użondzal'i. Leŋive mus'i byl'i, leŋiv'i, ja
uvażałabym, nö bo co inaczej?*

[A Litwini nie mieli jakichś świąt, które hucznie obchodzili?]

*Ja v'em? Te jich šf'enta, to tam jak šf'enta. Tyko drug'i ras jak pogže'p, to jusz oŋi
o"pcho"dz'il'i inaczej ŋisz Pol'acy, nö inaczej. Tak, o, jak młody czasem umže', to jusz
oŋi jakos' tam te młode zb'erajo še, tam pszepask'i tak'e b'jo[...] rob'o sob'e, tuta'j bez
połove^a, na kōheⁱ śadajo ji koŋam'i o"tprowadzajo tego", znaczy še něboszczyka. To, to,
to to v'em. F czaśe vesel'ja to v'jajkam'i ub'eraj/o __še. [...] Furmajk'i to v'jajkam'i u ŋich
zafsze byvajo ub'erane. A u Pol'jakuf tego ně ma. Pol'jak to tak jak jedźe, to skromńutko
jagby ŋic ně było. A jusz L'itfijk'i to majo najv'ence'j, ub'erajo s'e.*

Pokolenie najmłodsze

Opowiadał T.O., lat 23:

Uprawa machorki

*Ile tam tego jest: ośem, czterdz'es'c'i śedem – pov'eszczŋa ogulna. Uprawy: burak'i, kar-
tofle, machorka, jenczm'eŋ, pszeŋica, żyto [...]. Fszystk'ego po pare aruf.*

[Osiem hektarów? To co najmniej po hektarze!]

*Tak, co najmńej po chektarze [...]. A tera vešmy pod __uwege: na tym juże to vłasći-
v'e to ně ma, al'e sat odchodźi, no, troszezczke lasu, tam tak'i las, łoŋka. Łoŋk'i tszy chek-
tary prav'e, no i s tego vychodźi – cztery, cztery szesnaśce. No a jusz o tej machorce,
to ja v'em, chyba ně varto muv'ić. [...]*

[A kiedy się sieje machorkę?]

*Machorke? [...] V marcu do inspektuf, a puźńej to jusz jak urośŋe, to zal'eży jaka
ona jest.*

[To najpierw do inspektów się sieje?]

No oczyw'iście. Najp' erf do inspektuf, tsze^ba pszykrywać, okna na v'ęszch, żeby ona nie wymarzła, żeby dobrze rosła. Polewać jo tszeba, no i puźnej wyb'era še rosade, tak jak kapuste. No ji tsze^ba sadzić. Najp' erf tylko jeszcze tsze^ba zem'e vyrob'ic' pod__ńo. No i po posadzeniu normalna sprawa, jusz puźnej tszeba motyczyć jo, navozić. No ji co puźnej? Pendency łamać, kf'at łamac', puźnej l'iście łamać, nizać, v'eszać, suszyć to fszystko. A puźnej f sztabl'e i po p'eńszk'i. [...] Tszydżeści pare złotych za k'ilogram.

Teksty przedstawicieli trzech pokoleń użytkowników gwary sejneńskiej są zróżnicowane zarówno pod względem liczby cech gwarowych, jak i ich frekwencji. Ogólnie można stwierdzić (co było łatwe do przewidzenia), że ich najliczniejszy repertuar i największa częstość występują w wypowiedzi przedstawiciela pokolenia najstarszego, natomiast najmniejsze ich wskaźniki charakteryzują wypowiedź przedstawiciela pokolenia najmłodszego. Łącznie więc te próby tekstowe przedstawiają wyraźny proces zanikania cech gwarowych i ograniczania kodu gwarowego w codziennej komunikacji. Repertuar zarejestrowanych w tych tekstach cech gwary sejneńskiej przedstawia się następująco:

Prozodia

1. Dominujący akcent paroksytoniczny, dynamiczny, mocniejszy niż w polszczyźnie ogólnej, powodujący m.in. redukcje samogłosek w sylabach nieakcentowanych (tzw. akanie), zob. np. *była taka zdażeńja; zapal'ka vzełem; v'ejksza urozmaiceńa; troszeczek* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).
2. Transakcentacje w zestrojach akcentowych (występujące sporadycznie), np. *pszell/onjk__śe^a; nazyv/a__s'e; ub'erajo/o__śe* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).

Fonetyka

3. Samogłoski ścieśnione (pochylone, o podwyższonej artykulacji), np. *tèn; dz'i-v'ontej; v'ec'a^ał; po^akoju; göronczk'i; spököjnovaty; inacze^yj; tuta^ej; v'ëm; puźne^j* – cecha oggw.
4. Redukcje barwy samogłosek, tzw. akanie, np. *na szkoła rolnicza; troche^a; życ'a l'jepsza* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).
5. Labializacja -o- w śródgłosie i w wygłosie, np. *v'ody; p'ot; fszystk'eg^o; p'ozo-stała* – cecha oggw.
6. Prejotacja -i- w śródgłosie, np. *mojim; urozmaiceńa* – cecha oggw.
7. Rozszerzenie artykulacji samogłosek: a) *ó > o*; b) *i > e*, np. *zropc'e; ugas'i^eł* – a) cecha płn.kres.; b) cecha oggw. i maz.

8. Konsonantyczna (dyftongicznie-konsonantyczna) wymowa samogłosek nosowych: a) $\varphi > on$; b) $\epsilon > en$, np. *pożondek*; *prondz'e*; *tronc'ila*; *v'enc* – cecha oggw., także płn.kres.
9. Wokaliczna (monoftongicznie-wokaliczna) wymowa samogłosek nosowych: a) $\varphi > q$; b) $\varphi > o$, np. *bq'yzyna*; *bqyzyna*; *kszyknoł*; *skonczo*; *šp'evajo*; *l'jejo* – a) cecha maz.; b) cecha płn.kres.
10. Przejście grup *-il > -ul*, np. *pszychodz'ul* – cecha oggw.
11. Brak mazurzenia, np. *szfag'er*; *pszyjeżdżał*; *szkoła*; *zafsze*; *jusz*; *żeby*; *Frańćiszku*; *czystos'c'*; *straszn'e*; *dożynek*; *zwycajñe*; *tröszczka*; *jenczm'eñ*; *żyto*; *szesnaśće* – cecha oggw., dychotomiczna, także ogp.; tu możliwy także wpływ błr.
12. Zróżnicowanie środkowych spółgłosek palatalnych: a) spółgłoski półmiękkie *s'*, *c'*, *dz'*; b) spółgłoski miękkie *ś*, *ź*, *ć*, *dź*, np. *na stac'ja*; *dziv'ontej*; *fczes'ñej*; *czystos'c'*; *v'jędz'ałem*; *kos'ic'*; *o"pcho"dz'il'i*; *Frańćiszku*; *v'zełem*; *pszel/oñk__śe"*; *šf'enta*; *šp'evajo*; *coś*; *jakiści* – a) cecha płn.kres.; b) cecha oggw. i ogp.
13. Zróżnicowanie artykulacji spółgłoski [ɬ]: a) *ɬ* przedniojęzykowo-zębowe; b) *ɬ* wargowe (zwałczone), np. *była*; *pszyjeżdżał*; *szkoła*; *ładny*; *zakrył*; *bywało*; *traf'ało*; *uważałabym*; *młody*; *szkoła* – a) cecha płn.kres.; b) cecha oggw. i ogp.
14. Ubezdźwięcznienia spółgłosek w grupach spółgłoskowych, np. *fstaval'ji*; *zafsze*; *chfyc'il*; *pszychodz'ul*; *šf'enta*; *opchodz'il'i*; *fienczas*; *L'if'ijñk'i*; *po-v'eszchña*; *fszystk'ego*; *vešmy* – cecha oggw. i ogp.
15. Spółgłoski dźwięczne *t*, *d*, *n*, np. *tszeba*; *göronczk'i*; *skonczo*; *fienczas*; *jenczm'eñ*; *tszy*; *tszydżeści* – cecha gw. wlkp., młp., ale także pot. ogp.
16. Spółgłoska *l'*, np. *fstaval'ji*; *dal'ej*; *al'je*; *l'jepsza*; *pl'on*; *l'jejo*; *Pol'acy*; *vesel'ja*; *Pol'jak*; *l'eñive*; *al'e* – cecha płn.kres.
17. Spółgłoska *ŋ*, np. *pszel/oñk__śe"*; *dożyñk'i*; *v'eñksza*; *vjanñkam'i*; *furmanñk'i*; *L'it-f'ijñk'i*; *loñka* – cecha oggw. i pot. ogp.
18. Spółgłoski zdepalatalizowane, np. *skonczo* – cecha płn.kres.
19. Uproszczenia grup spółgłoskowych, np. *tyko* (przykład idiolektalny) – cecha oggw.
20. Spółgłoski protetyczne *j-*, *ł-*, np. *ji*; *lotprowadzałem*; *ło godzina*; *a łon*; *jich*; *jinna* – cecha oggw.
21. Fonetyka międzywyrazowa: a) nieudźwięczniająca; b) udźwięczniająca, np. *ot__opchodz'ili*; *sat__odchodzi*; *jusz__o__tej*; *pod__uvage*; *pod__ño*; *pszed__u"smo* – a) cecha oggw., dychotomiczna i ogp., tu także maz.; b) cecha oggw., dychotomiczna (włkp., młp.) i ogp.

Fleksja

22. Częściowa neutralizacja r. n. rzeczowników pod wpływem redukcji samogłosek (akania), np. *była taka zdažen'ja; v'eŋksza urozmajiceŋa; skonczo żyta kos'ic'; žyc'a l'jepsza* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).
23. Rozchwywanie r. mos. (rzeczowniki, przymiotniki, zaimki), np. *spököjnovaty oŋi byli; l'enive mus'i byl'i* – cecha płn.kres. i płn.pol.
24. Długie formy zaimków osobowych, np. *żeby jego ... 'otprovadzałem; zapomń-ała kazac' vylac' jej* – cecha płn.kres.
25. Końcówka 1. os. l. mn. cz. ter. i przesz. -m, np. *pal'im s'e^a; mus'el'im* – cecha płn.pol., gw. maz.
26. Długie czasownikowe formy bez kontrakcji, np. *stojala* – cecha płn.pol., gw. maz.
27. Imiesłów uprzedni (na -szy) w funkcji imiesłowu współczesnego (na -qc), np. *i žuc'ilem ta zapalka, ŋe'chconcy i ŋe^av'e'dz'avszy* – tu cecha płn.kres.: zaburzenie funkcji imiesłowów.
28. Odmienna postać tematu fleksyjnego czasowników, np. *vzelem* – cecha oggw.

Składnia

29. Dopełniaczowa rekcja czasowników zamiast rekcji biernikowej, np. [...] *ona mŋe zapomńala kazac' vylac' jej* – cecha płn.kres.

Słowotwórstwo

30. Przyrostek *ovaty*, np. *spököjnovaty* – cecha płn.kres.
31. Formy zaimków z partykułą *ci*, np. *jak'iści* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).

Leksyka

32. Zapożyczenia leksykalne z języka błr., np. *nu, nō; samyj; machorka* – cecha płn.kres. (wpływ błr.).
33. Archaizmy leksykalne, np. *trafunek* – cecha oggw.

Spośród tych 39 cech zarejestrowanych w wypowiedziach informatorów, posługujących się gwarą sejneńską 15 ma charakter ogólnogwarowy, 18 wiąże się z językowymi realiami północnokresowymi [por. Kurzowa, 1993, m. 2, 3, 4], a 6 z gwarami północnopolskimi, ściślej rzecz ujmując – mazowieckimi. Znaczna część z tych cech została zarejestrowana sporadycznie, wręcz jednostkowo. Za cechy konstytutywne dla ówczesnego stanu gwary sejneńskiej (w 1977 r.) należy uznać te, które są w powyższym zestawieniu oznaczone następującymi numerami: 1, 3, 4, 5, 8, 11,

12a, 13a. Są to wyłącznie cechy prozodyczno-fonetyczne, z których cztery mają charakter ogólnogwarowy i cztery północnokresowy. Istotna jest również konstatacja, że w analizowanej próbie tekstów zanotowano zaledwie 14 cech gwary sejneńskiej zgodnych z opisem tych gwar w kompendium internetowym *Dialekty i gwary polskie*, w którym łącznie omówiono 55 jej wyznaczników. Relatywnie najwięcej cech wspólnych oba te opisy mają w odniesieniu do cech o genezie północnokresowej, najmniej zaś w odniesieniu do cech związanych z gwarami mazowieckimi. Ważne jest również to, że analizowane w tym artykule teksty gwarowe wykazują zbiór 12 cech, które dotąd nie były odnoszone do gwar sejneńskich (oggw. 6, 14, 15, 17, 19, 21b, 28, 33; płn.kres. 1, 12a, 22, 27). Wszystko to świadczy z jednej strony o dużej dynamice procesów przekształceń gwar ludowych w drugiej połowie XX w. i współcześnie oraz o płynności opisów dialektologicznych, jednak to już zagadnienie na inne opracowanie.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

błr. – białoruski
cz. przesz. – czas przeszły
cz. ter. – czas teraźniejszy
gm. – gmina
gw. – gwara, gwarowy
k. – koło
l. mn. – liczba mnoga
m. – mapa
młp. – małopolski
maz. – mazowiecki
oggw. – ogólnogwarowy
ogp. – ogólnopolski
os. – osoba
płn.kres. – północnokresowy
płn.pol. – północnopolski
pot. – potoczny
r. mos. – rodzaj męskoosobowy
r. n. – rodzaj nijaki
włkp. – wielkopolski
woj. – województwo.

BIBLIOGRAFIA

- BACEWICZ Jan, 2002, *Podstawy wiedzy regionalnej: ziemia suwalska*, Wydawnictwo SIEW, Słobódka.
- BARTNICKA-DĄBKOWSKA Barbara, 1965, *Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- DUBISZ Stanisław, 1977, *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warminsko-mazurskich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- DUBISZ Stanisław, 2015, *Kategoria pokolenia w dialektologii*, w: P. Stelmaszczyk, I. Jaros, red., *Amor verborum nos unit. Studia poświęcone pamięci Profesora Sławomira Gali*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego – Polska Akademia Nauk, Łódź, s. 67–78.
- DUBISZ Stanisław, 2024, *Profesor Halina Kurek – spotkania*, w: A. Piechnik, M. Sagan-Bielawa, A. Sieradzka-Mruk, red., *Zaczęło się wszystko od prostej mowy... Dar uczniów i przyjaciół Profesora Haliny Kurek z okazji Jej jubileuszu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 120–121.
- DUBISZ Stanisław, KARAŚ Halina, KOLIS Nijola, 1995, *Dialekty i gwary polskie. Leksykon*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- FALIŃSKA Barbara, 1955, *Z gwary suwalskiej*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 148–150, z. 5, s. 195–196, z. 8, s. 316.
- KARAŚ Halina, 2025, *Gwary suwalskie na tle gwar Mazowsza i Kresów północno-wschodnich*, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl> (dostęp: 11.01.2025).
- KURZOWA Zofia, 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Kraków.
- MARCINKIEWICZ Jan, 2003, *Polsko-litewskie kontakty językowe na Suwalszczyźnie*, Katedra Skandynawistyki i Baltologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- NITSCH Kazimierz, 1954, *Dialekty polskie Prus Wschodnich*, w: K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków, s. 252–321.
- NITSCH Kazimierz, 1957, *Dialekty języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków.
- PELCOWA Halina, 2023, *Demonologia i zachowania magiczne w językowo-kulturowym obrazie przestrzeni wiejskiej Lubelszczyzny*, w: M. Piasecka, M. Wojtyńska-Nowotka, red., „Poradnik Językowy”. *Wolumen okolicznościowy. Horyzont polszczyzny...*, Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa, s. 546–554.
- PETR Jan, 1955, *Z gwary augustowskiej*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 71–74.
- SAWICKA Irena, 2001, *System fonetyczny polszczyzny ukształtowanej na białoruskim podłożu dialektalnym*, w: E. Smułkowa, A. Engelking, red., *Język i kultura*

- białoruska w kontakcie z sąsiadami*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 153–158.
- URBAŃCZYK Stanisław, 1953, *Zarys dialektologii polskiej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- URBAŃCZYK Stanisław, Kucala Marian, red., 1999, *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1957, *Osobliwości akcentowe w gwarze wsi Radziuszek pod Sejnam*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, nr 2, s. 247–269.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1960, *Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn*, „Lingua Posnaniensis”, t. VIII, s. 333–352.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1963, *Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostoczyźnie*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych”, seria II: „Językoznawstwo”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 287–298.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1964, *Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnam*, „Acta Baltico-Slavica”, t. I, s. 227–246.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1966, *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnam*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Polska Akademia Nauk, Poznań.